

דיני שמיטת כספים

שלום לכולם, בע"ה בזמן אלול נלמד על שמיטת כספים ופרוזבול. נושא זה מאוד מעניין ומעמיק. מהי בדיוק שמיטת כספים? האם טוב להחזיר את החוב למרות שיש שמיטת כספים? מה בדיוק מתרחש בסיום השמיטה? ומה הדין אם המלווה איננו מוותר על החוב – האם הלווה חייב להחזיר? בע"ה נתעסק תחילה בעניינים אלו, אחר כך נעמיק עוד בנושא זה ואחר כך נעבור לתקנת פרוזבול, וננסה להבין כיצד היא פועלת. בע"ה שיהיה לכולם זמן פורה ומשמעותי, יוסף צבי רימון

מקץ שבע שנים תעשה שמיטה: וזה דבר השמיטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמיטה לה: את הנכרי תגש ואשר יהיה לך את אחיך תשמיט ידך: ... השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא: נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכה ה' א-לקיך בכל מעשך ובכל משלח ידך:

(דברים טו, א-ט)

משנה שביעית (י, ח-ט):

המחזיר חוב בשביעית, יאמר לו: משמט אני. אמר לו: אף על פי כן – יקבל ממנו... המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה ממנו.

יראים (קסד)

וחוב שעבר עליו שביעית אינו רשאי לזה לעכבו אלא על פי מלוה שכל זמן שלא השמיטו מלוה חייב לפרוע אלא לזה יזמין מלוה לדין שישמיט לו חובו כאשר צוה היוצר וב"ד יחייבו למלוה לומר משמיט אני כאשר צוה חכמים כדתנן בסוף שביעית ומייתנין לה בהשולח [ל"ז ב'] המחזיר חוב לחבירו בשביעית צריך שיאמר משמיט אני ואם אמר אעפ"כ יקבל ממנו שנאמר וזה דבר השמיטה. ואם אינו רוצה המלוה לומר משמיט אני יכפוהו ב"ד, כדתניא בכתובות בהכותב [פ"ו א'] על פריעת בע"ח מצוה שהיא אי לא בעי למיעבד מצוה מאי א"ל תניא בד"א במצות לא תעשה אבל במצות עשה כגון שאמרו לו עשה סוכה ולולב ואינו עושה מכין אותו עד שתצא נפשו.

אור זרוע (ד, קח):

וזה לשון רבינו אליעזר ממין זצ"ל שכתב בספר יראים וחוב שעבר עליו השביעית אינו רשאי לזה לעכבו אלא עפ"י המלוה כל זמן שלא השמיטו מלוה חייב לפרוע...

ולא נהירא מה שכתב שאין לזה יכול לעכב חובו אלא על פי מלוה עד שיאמר משמט אני אלא אפי' הוא תובעו בב"ד לפרוע ואומר איני משמט לא יחוש הלוה על דבריו מפני שהתורה השמיטתו. מיהו אם יש כח ביד המלוה יכוף אותו שיאמר לו אעפ"כ כדלקמן והא דבעי למימר המלוה משמט אני היינו היכא שהביא הלוה את חובו צריך המלוה לקיים המצוה ולומר משמט אני.

ואם אינו רוצה לומר משמט אני כופין אותו בב"ד עד שיאמר ואין זה קנס אלא מצות עשה כמצות נתינת צדקה לעניים שכופין אותו כדפרי' בהלכות צדקה. ולאחר שיכופו אותו ויאמר משמט אני אם יש כח ביד המלוה יכוף את הלוה שיאמר לו אעפ"כ תקבל הימני. ואז יקבל המלוה כדתנן סוף פרק בתרא דשביעית המחזיר חוב לחבירו בשביעית צריך שיאמר לו משמט אני ואם אמר לו אעפ"כ יקבל הימנו משום שנא' וזה דבר השמטה. ואמרי' עלה בפ' השולח אמר רבא (יתמלי) ליה עד דאמ' הכי ופרש"י זצ"ל יתלינו על עץ עד שיאמר לו אעפ"כ אני רוצה להחזירו לך. איתביה אביי כשהוא נותן לו לא יאמר לו בחובי אני נותן לך אלא יאמ' שלי הן ובמתנה אני נותן לך א"ל (תמלי) ליה נמי עד דאמר הכי. וכן פי' בערוך מכהו ותולהו מלוה ללוה עד דאמר אעפ"כ. ירושלמי שילחי שביעית רב הונא אמר אומר לו משמט אני בשפה רפה והימין פשוטה לקבל:

רמב"ן (שו"ת הרמב"ן סימן מ"א. הובא בתשובת הרא"ש כלל עז, ד):

"שביעית משמטת המלוה ומפקעת שעבודה לגמרי, ואפילו בא המלוה לעבור על דברי תורה ולתבוע חובו לאחר שביעית, הלוה פטור".

רש"ר הירש (דברים טו, א):

זו תמצית המצווה: כל שנה שביעית היא שנת שבת המכריזה שה' הוא אדון הארץ ובעליה. במשך אותה שנה האדם משבית את שלטונו על האדמה... כאן מוסקת עוד מסקנה אחרונה מזכות בעלותו של ה' על אדמתנו: ברגע ששנת השבת מסתלקת, עלינו להבין ולהודות שה' הוא גם אדון על כל רכושנו; וזו החובה המוטלת עלינו בשם ה' שכל גבעול בארץ הכריז על שלטונו במשך שנה תמימה: למען ה' עלינו לשמט כל חוב שאנו זכאים לו אם כבר הגיע זמן פרעונו אלא שעדיין לא נפרע... רשאים אנחנו לומר ששמיטת כספים איננה אלא מסקנה של שמיטת קרקע.

ר"י פערלא, רס"ג (עשה ס"א, רסו):

וְכֹהֵימָּן גַּם בְּשִׁמְיֶתָהּ כִּסְפִים לֹא מְלִינוּ בְּשׁוֹם דּוֹכָתָהּ שִׁיבָה
בִּה מְלוֹת עָשָׂה. מִשׁוֹם דֶּחֻב מִמִּילָה פִקֵּעַ
מֵאִפְקַעְתָּהּ דְּמִלְכָהּ וְחַיִּן בְּזֶה שׁוֹם חוֹבָה מֵעָשָׂה לְהַמְלוֹה אֱלֹהִים
לִיחַ דְּלֹא יְנוֹשׁ בְּלִבָּד. וְגַם מִה שְׁלֵרִיךְ לֹמֵר מִשְׁמַט אֲנִי כִבֵּר
בִּיאֲרֵנוּ לְפִיל דְּלִדְעָה הַרְמַבִּים ז"ל גּוֹפִי מִלְאוּ דְּלֹא יְנוֹשׁ הוּא
דְּנִפְקִיל. וְסַכֵּפּ לְכ"פ לֹא מִקְרָא דְחִשְׁמַט יֵדֵךְ נִפְקִיל הֵךְ
מִילְסָה. וְלֹא אֲחִי כֵךְ קִרָא אֱלֹהִים לְפִיקֵר מִלְחָה לְאֲשַׁמְעִין שְׁחִין
לוֹ שׁוֹם שִׁיטְבוֹד עַל הַלֹּבֵה וְחִינוּ יִכּוֹל לְחַבְּעוּ פִרְטוֹן חוֹבוֹ.

בעל העיטור (אות פ, פרוזבול):

והא דתנן המחזיר חוב לחבירו צריך לומר לו משמט אני דווקא בשביעית אבל לאחר שביעית לא.

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שביעית פרק י

המחזיר חוב בשביעית אומר לו משמט אני רב הונא אמר בשפה רפה והימין פשוטה לקבל.

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף לז עמוד ב

המחזיר חוב לחבירו בשביעית – צריך שיאמר לו משמט אני, ואם אמר לו אף על פי כן – יקבל הימנו, שנאמר: (דברים ט"ו) וזה דבר השמטה. אמר רבה: ותלי ל"י עד דאמר הכי. איתביה אביי: כשהוא נותן לו, אל יאמר לו בחובי אני נותן לך, אלא יאמר לו שלי הן ובמתנה אני נותן לך. אמר ליה: תלי ליה נמי עד דאמר הכי.

אבא בר מרתא דהוא אבא בר מניומי הוה מסיק ביה רבה זווי, אייתינהו ניהליה בשביעית, אמר ליה: משמט אני, שקלינהו ואזל. אתא אביי אשכחיה דהוה עציב, אמר ליה: אמאי עציב מר? אמר ליה: הכי הוה מעשה. אזל לגביה, אמר ליה: אמטת ליה זווי למר? אמר ליה: אין. אמר ליה: ומאי אמר לך? אמר ליה: משמט אני. אמר ליה: ואמרת ליה אף על פי כן? אמר ליה: לא. אמר ליה: ואי אמרת ליה אף על פי כן הוה שקלינהו מינך, השתא מיהת אמטינהו ניהליה ואימא ליה אף על פי כן. אזל אמטינהו ניהליה ואמר ליה אף על פי כן, שקלינהו מיניה, אמר: לא הוה ביה דעתא בהאי צורבא מרבנן מעיקרא.

אמר רב יהודה אמר רב נחמן: נאמן אדם לומר פרוסבול היה בידי ואבד ממני; מאי טעמא? כיון דתקינן רבנן פרוסבול, לא שביק היתירא ואכיל איסורא. כי אתו לקמיה דרב, אמר ליה: מידי פרוסבול היה לך ואבד? כגון זה פתח פיך לאלם הוא. תנן: וכן בעל חוב שמוציא שטר חוב ואין עמו פרוסבול – הרי אלו לא יפרעו! תנאי היא, דתנאי: המוציא שטר חוב – צריך שיהא עמו פרוסבול, וחכמים אומרים: אינו צריך.

רש"י מסכת גיטין דף לז עמוד ב

ותלי ליה – אם היה רוצה לחזור בו יתלנו על עץ אם גברה ידו עד דאמר ליה אף על פי כן.

עד דאמר הכי – במתנה אני נותן לך ואין כאן משום לא יגוש דלא בבי דינא קתבע ליה ולא משום חוב.

מרדכי מרדכי (גטין, השולח, רמז ש"פ):

שאל רבינו חזקיה לרבינו אביגדור הכהן לבי נוקפי ונסתפקתי על מעשה באחד שהיה נושה בחבירו מכבר ז' שנים ועתה תובעו והוא משיב כי כבר [*השמטה] השמיטתו ואמת שר"י פוסק שהשמטה נוהגת בזמן הזה אך בשנה השמטה לא בא אליו ולא אמר ליה משמט אני [*עד שעברה השמיטה מ"י] ושוא כיון שעברה השמטה ולא אמר משמט אני תו לא מחויב להשמיט עד שמטה אחרת ולפי הענין נראה דשביעית הפקעתא דמלכא הוא אף על גב דלא אמר משמט אני.

וזה הטיב לענין השמטת כספים קבלתי שהשביעית משמטת מאיליה אף על פי שלא אמר משמט אני. אלא מצוה הוא דרמיא עליה [באמירה] דכתיב וזה דבר השמטה ומ"מ אם בא להחזיר במוצאי שביעית כלשון המחזיר חוב בשביעית יאמר לו משמט אני כו' אבל אם לא בא להחזיר במוצאי שביעית כלשון המחזיר חוב בשביעית א"צ כלום דשמוט ועומד הוא דומיא דקתני התם בסיפא רוצח שגלה לערי מקלט ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר רוצח אני משמע דלא רמי עליה לומר כן א"כ רצו לכבדו כדי למונעם הכי נמי לא רמי עליה א"כ בא להחזיר אבל הדיבור אינו מעכב השמטה וזכר לדבר נולד לו בכור בעדרו מצוה להקדישו אף על פי שכבר קדוש מאליו משעת לידה.

רא"ש (גטין פ"ד סימן י"ט):

יט [דף לו ע"ב] תנן התם (שביעית פ"י מ"ח) המחזיר חוב בשביעית כלומר אחר שביעית צריך שיאמר לו משמט אני ואם אמר לו אף על פי כן יקבל הימנו משום שנאמר וזה דבר השמטה פירוש כיון דאמר לו הדבור יצא ידי חובת שמטה אמר רבה ותלי ליה עד דאמר הכי פרש"י יתלהו על העץ אם גברה ידו עד שיאמר אף על פי כן ולא נהירא דאם כן בטלת תורת שמטה ונראה לפרש ותלי ליה כלומר יהא עיניו תלויות יושב ומצפה עד שיאמר כך וכן מפרש בירושלמי (ה"ז) גבי הא דתניא וצריך לומר משמט אני אמר רב הונא אמר רב אומר לו [בשפה רפה] והימין פשוטה לקבל איתיביה אביי כשהוא נותן לו לא יאמר לו בחובי אני נותן לך אלא שלי הן ובמתנה אני נותן לך אמר ליה ותלי ליה עד דאמר הכי:

רמב"ם (שמיטה ויובל פ"ט הכ"ט).

ערוך (ערוך תל):

אמר רבא ותלי ליה אדאמר הכי פי' מכהו ותולהו המלוה ללוה עד דאמר הכי.

ראב"ד (על הרי"ף מסכת גיטין דף כ.):

אמר רבה ותלי ליה. ראיתי מי שפי' שתופס המלוה את הלוה בבגדו עד שיאמר לו אעפ"כ. ואין הדעת מקבלו גם אין לו פנים לזה הפי' ואני כך נ"ל כשיאמר לו אעפ"כ לא יצניעם מיד אלא תולה אותם לפניו שיחזירם במצות שמיטה כדי שלא יראה שלא גמר בלבו להשמיט.

ר"ש (שביעית י', ח):

ואמר לו המלוה משמט אני אם אמר לו הלוה אעפ"כ אני רוצה לפרוע יקבל ואמר בהשולח דתלי ליה עד דאמר הכי בירושלמי (שם) דאומר לו משמט אני בשפה רפה והימין פשוטה לקבל.

רש"י במסכת שבת (קמח:):

רישא – דהלואת שביעית היא, אי נמי יהיב ליה לוח – צריך למימר ליה מלוה: משמט אני.

ואם אמר – לוח אף על פי כן איני חפץ שישמטו – יקבל ממנו.

מאירי בשבת (קמח:):

המחזיר לחבירו חוב בשביעית ר"ל שעברה עליו שביעית מדת חסידות היא ורוח חכמים נוחה הימנו וצריך המלוה לומר משמט אני ואם אמר לו אעפ"כ הרי זה יקבל הימנו ויזהר שלא יאמר לו שבחובו הוא פורע אלא שהוא נותן לו משלו בשיעור חובו:

רש"י אצלנו (ד"ה עד):

ותלי ליה – אם היה רוצה לחזור בו יתלנו על עץ אם גברה ידו עד דאמר ליה אף על פי כן.

עד דאמר הכי – במתנה אני נותן לך ואין כאן משום לא יגוש דלא בבי דינא קתבע ליה ולא משום חוב.

רמב"ם (שמיטה ויובל פ"ט ה"ד):

אין שביעית משמטת כספים אלא בסופה... לפיכך הלוה את חבירו בשביעית עצמה גובה חובו כל השנה, וכשתשקע חמה בלילי ראש השנה של מוצאי שביעית אבד החוב.

ב"ח (חושן משפט סימן סז ס"ק לו):

מיהו מה שהקשה הרא"ש על פירוש רש"י דאם כן בטלת תורת שמטה נראה דאינה קושיא כלל דהא לא אמר בגמרא דתלי ליה אלא במחזיר חוב בשביעית ואמר ליה המלוה משמט אני דהתם ודאי כיון דכבר החזיר לו חובו ואמר ליה המלוה משמט אני הרי כבר קיים מצות שמטה שנאמר וזה דבר השמטה שהדבור של שמטה היא השמטה וכיון שקיים המצוה שוב יכול לתלותו על עץ אם גברה ידו כדי שיאמר אף על פי כן שהלא מעצמו החזיר לו החוב ודבור זה של המלוה דאמר משמט אני אינו אלא לקיים מצות שמטה ולמה זה יחזור ליטול המעות שכבר נתן שהרי אין עליו אלא לומר אף על פי כן ולא ליטול המעות והלכך יכול לתלותו על עץ עד שיאמר אף על פי כן וכיון דאם לא החזיר לו הלוה חובו כל עיקר אין לו רשות למלוה

לתלותו על עץ כדי שיחזיר לו חובו דהשביעית משמטת בסופה מעצמה אם כן ליכא למימר בזו כשהחזיר לו החוב וכו' דאם כן בטלת תורת שמטה שהרי תורת שמטה נוהגת כשלא יחזיר לו החוב. ולפיכך נראה דהמיקל כרש"י ז"ל זריז ונשכר ובתרומת הדשן סוף סימן ד"ש כתב גם כן דקושיית הרא"ש ליתא עיין שם:

